

М. В. БОНДАРЄВА

Марія Володимирівна Бондарєва, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУТНІСТЬ СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО НА СПАДЩИНУ

Оформлення спадкових прав осіб здійснюється шляхом видачі їм свідоцтва про право на спадщину. Значена нотаріальна дія має вплив на динаміку спадкових правовідносин, а в окремих випадках видача свідоцтва про право на спадщину є підставою для реєстрації успадкованого майна і відповідно виникнення у спадкоємця права власності на нього.

Видача свідоцтв про право на спадщину є однією з найпоширеніших нотаріальних дій. Як свідчить проведений Департаментом нотаріату та реєстрації адвокатських об'єднань аналіз, усього за червень 2009 р. – квітень 2010 р. приватними нотаріусами заведено 32 960 спадкових справ, що становить 7,9 % від загальної кількості заведених за цей період спадкових справ (415 873). Ураховуючи той факт, що приватні нотаріуси оформлюють спадкові права лише щодо осіб, які померли після 1 червня 2009 р., та положення ст. 1298 Цивільного кодексу України, свідоцтва про право на спадщину видаються приватними нотаріусами з грудня 2009 року. Усього у грудні 2009 р. – квітні 2010 р. державними та приватними нотаріусами було видано 311 914 свідоцтв, тобто кількість виданих приватними нотаріусами свідоцтв у процентному співвідношенні становила 4,4 %. Спостерігається також тенденція щодо збільшення кількості свідоцтв про право на спадщину, які видають приватні нотаріуси. Так, якщо у грудні 2009 р. було видано 876 свідоцтв про право на спадщину, у січні 2010 р. – 1180, у лютому 2010 р. – 2660, у березні 2010 р. – 4150, то у квітні 2010 р. – 4926, що становило 35,7 % від загальної кількості виданих приватними нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за цей період.

Виходячи з триступеневої стадійності спадкового правовідношення, воно виникає внаслідок смерті спадкодавця, розвивається у зв'язку з прийняттям спадщини хоча б одним спадкоємцем і може тривати до оформлення спадкових прав спадкоємців у нотаріальному порядку. Таким чином, видається обґрунтованим розглядати оформлення спадкових прав у якості можливого етапу спадкового правовідношення, а настання юридичних наслідків у вигляді реалізації спадкового правовідношення, як встановлено вище, пов'язувати з етапом видачі свідоцтва про право на спадщину.

Що таке свідоцтво про право на спадщину?

З назви «свідоцтво, яким підтверджується право певної особи на спадщину» випливає сутність функції, яку цей документ виконує. Свідоцтво свідчить (підтверджує, доводить) про наявність у особи, якій його видано, *права на спадщину*.

«Спадкоємці можуть прийняти спадщину фактично, без офіційного засвідчення належного їм права спадкування... Проте в деяких випадках таке засвідчення є необхідним для отримання спадкового майна, а саме, коли для цього необхідно звернутися офіційно до посадових осіб або установ»¹, вказував Е. В. Васильковський на *необхідність* оформлення спадкових прав у тих випадках, коли це пов'язано з фактом їх офіційного засвідчення.

Право на спадщину виникає в особи в результаті вчинення нею акту прийняття спадщини і належить їй з моменту відкриття спадщини. «Саме в момент прийняття спадщини настає спадкове наступництво із зворотною силою до часу відкриття спадщини»², і, як свого часу зазначав Б. Б. Черепакін, «є єдиною сукупністю прав та обов'язків», що переходять до спадкоємця³.

Виходячи з розуміння свідоцтва про право на спадщину як «документа, який підтверджує право особи, вказаної в ньому в якості спадкоємця, на вказане в тому самому свідоцтві спадкове майно»⁴, «документа, який підтверджує права на певний вид спадкового майна»⁵, і «дозволяє повно реалізувати належне спадкоємцеві право»⁶ у випадках успадкування нерухомості, «усуваючи всі невизначеності з приводу належних спадкоємцеві прав відносно спадкового майна і має силу їх беззаперечного доказу»⁷, можна перелічити його основні ознаки.

Свідоцтво про право на спадщину з точки зору його правової природи і значення є:

- актом державного управління, оскільки видачу його віднесено до компетенції органів нотаріату, діяльність яких покладено в основу визнання державою права особи на спадщину;
- документом, тобто з формального боку змістовні характеристики діяльності нотаріуса відображено в тексті свідоцтва, реквізитні складові якого є гарантією прав осіб, на ім'я яких свідоцтво видається і спадкові права яких ним оформлюються. Свідоцтво про право на спадщину є документом, який існує тільки у визначеній законом формі. Форми свідоцтв про право на спадщину визначені додатком № 7 до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5⁸;
- засобом охорони цивільних прав осіб, за допомогою якого встановлюються часові межі спадкового процесу (фіксується суб'єктний склад осіб, що беруть участь у спадкуванні, та часток їх участі у спадкуванні, не допускається відчуження успадкованого майна до закінчення строку на прийняття спадщини);
- юридичним фактом, оскільки змінює юридичну сторону спадкових правовідносин;
- нотаріальним актом, тобто його постановленням закінчується відповідне нотаріальне провадження;
- легітиміційним документом, який виконує при цьому презентаційну функцію: свідоцтво є для всіх інших суб'єктів доказом вважати спадкоємцями померлого тільки вказаних у ньому осіб⁹;
- «правовстановлювальним (правопідтверджувальним) документом, який офіційно і беззаперечно підтверджує наявність права власності на майно, що переходить у спадщину»¹⁰ – у тих випадках, коли звернення за його видачею є обов'язковим, а трансформація права на спадщину у право власності пов'язується законом з одержанням спадкоємцем свідоцтва і реєстрацією успадкованого майна, у тих випадках, коли спадковий процес завершується видачею свідоцтва;
- правоперетворювальний акт, або правоприпиняючий акт, у тих випадках, коли свідоцтво фіксує відмови від прийняття спадщини, розподіли спадкового майна, зміни черговості у спадкуванні¹¹.

Водночас нотаріальне провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину являє собою «здійснення нотаріальним органом або уповноваженою посадовою особою оснований на законі визнання державою права особи на певне майно, що перейшло їй в порядку спадкування»¹².

Можна вести мову про те, що нотаріус у разі видачі свідоцтва про право на спадщину підтверджує наявність у особи таких прав як:

- право спадкування (легітимність та обґрунтованість участі особи в спадковому процесі в якості спадкоємця, яка є наслідком закликання його до спадкування);
- формальна правильність прийняття спадкоємцем спадщини (спосіб та строки прийняття як форма вираження волі, а змістом виступає акт прийняття спадщини, т.з. односторонній правочин);
- право на спадщину (право на спадкове майно – обсяг повноважень, що входять у зміст прав, що перейшли до спадкоємця), а у тих випадках, коли звернення до органів нотаріату за видачею свідоцтва не є обов'язковим – право власності на успадковану частку спадкового майна). При цьому, як справедливо відмічає С. Я. Фурса, «якщо у свідоцтві не встановлено належності речі до спадкового майна, то спадкоємці не можуть вважати себе належними правонаступниками спадкодавця у правах на відповідну річ»¹³.

Установлення нотаріусом наявності у спадкоємця таких прав, а також фактів, які підтверджують право спадкоємця на спадщину, відбувається в межах спадкового нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину, складові частини (етапи) якого є відображенням етапності матеріального спадкового правовідношення. Що важливо, змістовна компонента реалізації спадкового правовідношення у визначених законом випадках може відбуватися виключно у формі нотаріального провадження.

Нотаріальне провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину є складним, багатоетапним та багатосуб'єктним, тривалість якого визначається процесом реалізації спадкового правовідношення і не може становити менше ніж 6 місяців з моменту його початку – відкриття спадщини.

¹ Васильовський Е. В. Учебник гражданского процесса. – М.: Издание Бр. Башмаковыхъ, 1914. – С. 522.

² Черепакин Б. Б. Труды по гражданскому праву. – М.: «Статут», (Классика российской цивилистики), 2001. – С. 79.

³ Там само. – С. 78.

⁴ Советское гражданское право / Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: «Юрлит», 1976. – Т. 2. – С. 517.

⁵ Никитюк П. С. Наследственное право и наследственный процесс. – С. 202.

⁶ Васильченко В. В. Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування. – С. 141.

⁷ Антимонов Б. С., Граве К. А. Советское наследственное право. – С. 226.

⁸ Додаток № 7 до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5 // Офіційний вісник України від 30.12.2010 – 2010 р., № 98. – С. 189. – С. 3515, код акта 54117/2010

⁹ Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, МЮ, науковців, фахівців). – Т. 12: Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х.: ФО-П Колісник А. А. 2009. – С. 495.

¹⁰ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. – Харьков: Консум, 2000. – С. 137.

¹¹ Таку ознаку свідоцтва про право на спадщину відзначав П. С. Нікітюк (див.: Никитюк П. С. Наследственное право и наследственный процесс. – С. 202).

¹² Остатюк Н. И. Нотариальная защита прав граждан на имущества, переходящее в порядке наследования. – С. 83.

¹³ Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.; За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавель Фурса С. Я.: КНТ, 2007. – С. 6–7, 464.

Резюме

У статті аналізується сутність свідоцтва про право на спадщину як документа, яким оформлюються спадкові права громадян і юридичних осіб.

Ключові слова: свідоцтво про право на спадщину, спадкове правовідношення, спадкове право.

Резюме

В статье анализируются сущность свидетельства о праве на наследство как документа, которым оформляются наследственные права граждан и юридических лиц.

Ключевые слова: свидетельство о праве на наследство, наследственное правоотношение, наследственное право.

Summary

In article is analyzed some peculiarities of theoretical aspects of the essence of the certificate of the right to inheritance.

Key words: the certificate of the right to inheritance, the peculiarity of procedural legal relationship, notary.

Отримано 7.02.2011

С. О. БОРОДОВСЬКИЙ

Станіслав Олександрович Бородовський, кандидат юридичних наук, доцент Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ

**РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ
В СФЕРІ НАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІРОГІДНОСТІ ПРАВОЧИНАМ**

Актуальність питання ролі і значення інституту нотаріату в сфері надання юридичної вірогідності правочинам зумовлено неоднозначними і суперечливими підходами до розуміння місця цього правового інституту в системі цивільно-правових інститутів. На жаль, сьогодні збільшується кількість прихильників у підході до розуміння нотаріату як органу, що реалізує публічно-правову компетенцію. Відповідно нотаріат розглядається в якості органу владних повноважень. Разом з цим однією з основних функцій нотаріату, що зумовлено його метою, є забезпечення юридичної чинності окремих правочинів. Однак жодну з гілок державної влади не наділено такими повноваженнями. А в переліку внутрішніх функцій держави і завдань виконавчої влади відсутні ті, що хоча би приблизно нагадували функції і завдання нотаріату. У зв'язку із зазначеним метою цієї статті є визначення ролі і значення інституту нотаріату у сфері надання юридичної вірогідності правочинам.

Окремі питання інституту нотаріату розглянуто в працях І. В. Жилінкової, С. В. Мальцева, В. В. Скитовича, І. В. Спасибо-Фатєєвої, О. П. Печеного та інших дослідників. Однак єдиного підходу до розуміння ролі й значення нотаріату в сфері надання юридичної вірогідності правочинам сьогодні не сформовано.

Належне функціонування правових механізмів є запорукою якісної реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників цивільних відносин і здійснення охорони та захисту законних інтересів. Правовий механізм – це міжгалузевий юридичний інститут, зміст якого виражається у єдності таких елементів, як встановлення правового статусу особи, надання життєвим фактам значення юридичних фактів, встановлення моделей правовідносин, встановлення міри правової охорони і юридичної відповідальності^{1,2}. У теорії права механізм правового регулювання розглянуто як спосіб функціонування і система засобів впливу³ або як система правових засобів, за допомогою яких здійснюється упорядкування суспільних відносин відповідно до мети і завдань правової держави⁴. Отже, механізм цивільно-правового регулювання – це система правових засобів, за допомогою яких здійснюється упорядкування цивільно-правових відносин відповідно до мети і завдань правової держави.

Відповідно до зазначеного правочин необхідно розглядати як елемент механізму правового регулювання. При цьому підкреслимо, що метою механізму правового регулювання є забезпечення безперешкодного руху інтересів суб'єктів до цінностей, а сам механізм правового регулювання є системою послідовно організованих правових засобів щодо подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права⁵. Тому правочин розглянуто і як засіб досягнення правового результату, що є бажаним для суб'єкта цивільних відносин. Правочин є дією, важливою для права, оскільки він регулюється, забезпечується і захищається цивільним правом. Важливим для правочинних відносин, а в окремих випадках, необхідним для виникнення та забезпечення цивільних прав і юридичних обов'язків, а також для захисту законних інтересів є взаємодія інституту правочину з інститутом нотаріату.